

Isak Kristoffer Nordahl

Leidangens bruk i Sverres saga

Mai 2020

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Bacheloroppgave

2020

Isak Kristoffer Nordahl

Leidangens bruk i Sverres saga

Bacheloroppgave
Mai 2020

NTNU

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Sammendrag norsk:

Sammendrag av Leidangens bruk i Sverres saga

Oppgaven tar for seg leidangens bruk i borgerkrigen i Norge 1177 – 1202 for å finne dens funksjon i samfunnet og krigføring i perioden. Leidangen var en forsvarsorganisasjon som gikk ut på at kongen kunne be om en viss mengde skip og mannskap fra bøndene i landet og bruke disse i sin egen hær. I oppgaven skal episoder fra Sverres saga som inneholder leidangen analyseres for å få informasjon om leidangens bruk i konflikten mellom først Magnus og Sverre og etterpå Baglerne og Sverre. For å finne ut hvilken funksjon leidangen hadde i samfunnet og krigføringen i perioden skal disse spørsmålene besvares i oppgaven: Hvilke forventinger stiltes til kongen og leidangsmennene, hvilke problemer kan oppstå ved uttak og bruk av leidang, hvordan fungerte leidangsskatten, hvilke lover og regler var satt til bruk og uttak av leidang. Grunnen til at denne oppgaven ble valgt er at man vil få et innblikk i hvordan folket bidro til krigføringen, hvordan skattesystemet fungerte og hvordan disse påvirket resultatet av konflikten.

Leidangen ble trolig først etablert av kong Håkon den gode. Kystregionene ble delt in i skipsreider hvor skip skulle bli bygget, deretter ble disse skipene samt mannskap og proviant lånt til kongen da leidang ble tatt ut. Leidangen kunne brukes til krigføring på land og på sjøen men krigføring på sjøen var viktigst og leidangen var dermed primært en sjøforsvarsorganisasjon. Bøndene var pålagt av loven i Gulating og Frostating til å gi ut leidang, videre fantes det regler for kongens bruk av leidangen.

Episoder fra Sverres saga analyseres for å få svar på problemstillingen. Videre brukes primærkildene Gulatingslovi og Frostatingslova for å få informasjon om leidangens plass i lovverket. Videre vil en mengde sekundærlitteratur brukes for å få informasjon om borgerkrigen i perioden 1177 – 1202, leidangens bruk i denne perioden, leidangen generelt og leidangens historie.

Konflikten denne oppgaven tar for seg foregår i Norge fra 1177 til 1202. Konflikten er i den første halvdel mellom Sverre Sigurdson og Magnus Erlingson, de to partene sloss om kronen i kongeriket Norge. Sverre har i begynnelsen bare en liten hær som kalles birkebeinerne men etter slaget på Kalvskinnet får han tak i skip og han begynner å ta i bruk leidangen, leidangen brukes også av Magnus ofte i løpet av konflikten. Den andre delen av konflikten utkjemper mellom Sverre og Baglerne med Nikolas som leder for Baglerne. Nikolas og Baglerne hevdet at Sverre ikke hadde krav på å bli konge fordi han ikke var ektefødt, Sverre kunne ikke godta kravene Baglerne stilte til forlik fordi det meddelte å innrømme at hans krav ikke var legitimt. I den andre halvdel tar Sverre oftere i bruk leidangen, Baglerne tar også i bruk leidangen i den andre delen av konflikten.

I første delen av analysen tar oppgaven for seg leidangen som et skattesystem, leidangsskatten fulgte ofte med leidangsuttaket i sagaen og Magnus hevder at dette er en årlig skatt. Årlig skatt er ikke inkludert i leidangsbolken i Frostating hvor Magnus tok ut leidangen. I neste delen av analysen finner vi ut at Sverre ved bruk av leidangen får økt hærstyrken sin til 3600 ved hjelp av leidangen, senere får han økt den igjen med ytterlige 3600 mann, denne hærstyrken blir brukt til å slå Baglerne som selv har en formidabel hærstyrke senere og man kan tenke seg at dette ikke ville være mulig uten leidangens bidrag. Videre får vi se at fordelingen av krigsbytte skaper konflikt mellom kongen og leidangen. I den neste delen av analysen får vi se at kongen kan skape misnøye blant leidangsmennene og bøndene ved å ta ut leidang, senere gjør bøndene opprør, et problem ved uttak av leidang vil dermed være at man risikerer opprør og misnøye blant bøndene. Vi får deretter vite at Magnus unngår denne risikoen ved å bruke sin popularitet til å ta ut leidang i stedet for trusler. Senere i analysen ser vi at

Gulatingsloven peker til at leidangen kunne tas ut årlig mens ulike episoder i Sverres saga peker til at man måtte vente en lengre tidsperiode mellom uttak. Videre får vi vite at leidangsmennene muligens ikke var noen særlig gode krigere og det var dermed en forutsetning å ha med et eget mer profesjonelt hærfølge. Til slutt i analysen tas leidang ut av Baglerne muligens uten at kongen er til stede, dette peker til et muligens fleksibelt forhold til lovene satt til uttak av leidang av de ulike partene, ettersom det ifølge loven bare var kongen som kunne ta ut leidang.

Sammendrag engelsk:

Summary of Leidangens bruk i Sverres saga english

This looks at the use of the leidang in the Norwegian civil war in the period 1177 – 1202 to find out what it's function was in the society and warfare of the period. The leidang was a defensive organization where the king would receive upon his request a certain amount of ships and crew from the peasants for use in his own army. Chapters in Sverres saga regarding the use of the leidang is analyzed in order to get information regarding the leidangs use in the conflict between first Sverre Sigurdsson and Magnus Erlingsson and later Sverre and the Croziers. To find out what function the leidang had in the society and warfare in our period these questions will be answered: What was expected of the king and the peasants regarding the call for and use of the leidang, what problems could arise, how did the taxes incorporated in the leidang work, what did the laws say about the use and call of the leidang. The reason this assignment was chosen was to get information on how the common people contributed to warfare, how the tax system worked and how these could affect the outcome of the war.

The leidang was likely established by king Håkon the good. The coastal regions of Norway were divided into sections called "skipsreider" where ships were built, a certain amount of ships and crew were then provided for the king for a certain period as leidang was called. The leidang could be used for both land and sea warfare but sea warfare was most important, the leidang was thereby primarily a naval defense organization. The peasants were bound by the laws in Gulating and Frostating to provide leidang for the king, there were also laws for how the leidang was to be used by the king.

Chapters from Sverres saga are analysed to answer the questions in our topic. Additional primary sources used are Gulatingslovi and Frostatingslova, these will be used in order to get additional information on the laws bound to the leidang. A selection of secondary literature will be used to get information on the civil war in the period 1177 – 1202, the use of the leidang in this period, the leidang in general and the history of the leidang.

The conflict was situated in Norway in the time period 1177 – 1202. In the first half of the civil war the conflict is primarily between Sverre Sigurdson and Magnus Erlingsson, the two parties fought for their claim as the king of Norway. In the beginning, Sverres army consists of a small number of birchlegs but after the battle of Kalvskinnet he got access to ships and he began to make use of the leidang, Magnus also makes use of the leidang periodically during the conflict. The second part of the conflict is fought between Sverre and the Croziers with Nikolas as leader of the Croziers. Nikolas and the Croziers claimed that Sverres claim to the throne was illegitimate because he was born a bastard outside of marriage, Sverre could not accept the terms the Croziers offered for a truce because that would mean that he agreed to his illegitimacy. In the second part of the conflict the leidang is often used by Sverre, the Croziers also make use of the leidang in the second part

The first section of the analysis takes a look at the leidang as a tax system, tax is often demanded in conjunction with the leidang in the saga, Magnus claims that this is a yearly tax. This is not mentioned in the section of Frostatingslova dedicated to leidang, which poses a problem given that Magnus was at the time within jurisdiction of Frostatingslova.

In the next section of the analysis Sverre manages to increase the size of his army to 3600 men by demanding leidang later he increases the size of his army again through the use of the leidang, bringing the total number to 7200, this is an example of the use of the leidang being used to affect the outcome of the conflict. This army is later used to beat the Croziers whom themselves have a formidable army, this might not have been possible without the contribution of the leidang. Later on a disagreement arises between Sverre and a number of men from the leidang about the sharing of loot. In the next section Sverre upsets the peasants by demanding leidang and this results in a peasant uprising. From this one might assume that a king might upset the peasants by calling the leidang and cause an uprising, this is an apparent problem with the leidang. Furthermore king Magnus attempts to use his popularity as king to call the leidang thereby mitigating the risk of an uprising. Later in the analysis we find conflicting evidence regarding how often the leidang could be used, the laws of Gulating might be interpreted in a way that says the leidang could be called once a year, whereas certain events in the sagas say otherwise. Other events in the sagas point to the conclusion that the leidang did not consist of professional warriors and that a number of professional fighters from the king's personal army was therefore needed. Finally the Croziers call the leidang, possibly without their king present. This suggests that the parties might try to bend the laws of the leidang to their own benefit.

Innholdsfortegnelse:

Innledning:

Hva var leidangen

Kildematerialet:

Primærkilder

Sekundærlitteratur

Borgerkrigen:

Leidangen:

Leidangens bruk i borgerkrigen:

Analyse av episoder i Sverres saga som handler om leidangen:

Leidang som skatt

Styrke i antall

Fordeling av krigsbytte

Opprør på grunn av leidangsuttak

Hva skulle til for å trygt ta ut leidang

Popularitet

Leidang årlig uttak

Bruk av leidang sammen med egne skip og eget hærfølge

Leidang tas ut uten konge

Konklusjon:

Innledning:

I denne oppgaven skal jeg se på leidangens funksjon i samfunnet og i krigføringen under den norske borgerkrigen (1130-1240). Leidangen var en forsvarsorganisasjon hvor kongen kunne be om en viss mengde skip og mannskap fra bøndene i landet og bruke disse til krigføring. I kampen om tronen var leidangen en viktig militær styrke for de forskjellige kongene fordi den ville gi en tilførsel av mannskap til hærene deres. Kongen kunne også be om leidangsskatt i form av mat når han tok ut leidang, dette var viktig fordi man trengte mat til å brødfø hæren. Leidangen ble brukt til å forsterke kongens hær med skip og mannskap og skulle i utgangspunktet brukes til å forsvare landet. Flere av slagene i løpet av borgerkrigen foregikk på sjøen. Det var dermed viktig for de ulike partene å skaffe skip og mannskap til å bemanne dem, så man kunne øke sjansene til å vinne disse kampene, skip ga også hæren større mobilitet. I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i perioden 1177 - 1202, hvor konflikten sto mellom Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson frem til 1184 og etter 1184 mellom Sverre og Baglerne. I løpet av denne perioden brukes leidangen hyppig av begge partene man vil dermed kunne få mye

nyttig informasjon om leidangen fra denne perioden. For å få informasjon om leidangen i denne perioden vil jeg ta utgangspunkt i Sverres saga som dekker hele konflikten i perioden og gir flere episoder hvor leidangen blir brukt, disse episodene skal så analyseres. I den første delen av oppgaven vil en kort presentasjon av leidangen og litt historie om den bli gitt, deretter vil primærkilder og sekundær litteratur presenteres. Videre vil det bli gitt generell informasjon om borgerkrigen og leidangens plass i konflikten. I hoveddelen skal Sverres saga analyseres og drøftes for å få svar på hvilken funksjon leidangen hadde i samfunnet og krigføringen i perioden 1177 – 1202. For å få svar på dette vil disse spørsmålene stilles i analysen: Hvordan fungerte leidangen som et skattesystem. I hvilke deler av borgerkrigen i Norge leidangen ble brukt. Hvilke forventninger som stiltes til kongen og leidangsmennene. Og videre hvilke problemer som kan oppstå ved uttak og bruk av leidang, hvis disse forventningene ikke ble oppfylt. Jeg skal også gjøre greie for hvilke regler som hørte til bruken av leidangen og hvilke negative sider og svakheter som medfulgte bruk og uttak av leidangen. Jeg valgte denne oppgaven fordi den gir et innblikk i hvordan folket(bøndene) bidro til krigføringen innenlands i denne konflikten, videre vil man få informasjon om hvordan skattesystemet fungerte i perioden man vil også få et innblikk i hvordan disse kan ha påvirket resultatet av konflikten.

Hva var leidangen:

Leidangen ble, i følge sagaene, etablert av kong Håkon den gode for å erstatte skattesystemet Harald Hårfagre hadde brukt. Skatten ble erstattet på det grunnlag at det ble uttrykt misnøye med den fordi det å betale skatt ble sett på som et tegn på underkastelse.¹ I stedet for denne skatten ble altså leidangen tatt i bruk, leidangen var først å fremst en forsvarsorganisasjon som gikk ut på at hvert kystdistrikt skulle bidra med en viss mengde menn, proviant og skip. Leidangen kunne brukes av kongen i en viss periode,² og skulle brukes til å beskytte landet.³ For bøndene var leidang var et bedre alternativ enn den forrige skatteordningen fordi deres bidrag innebar å beskytte landet noe som i teorien ville være i deres egen interesse.⁴

I følge lovene fra frostating og gulating skulle kystregionene i nord og vest bli delt inn i ulike skipsutrustningsdistrikt kalt skipsreider hvor hvert skipsreide skulle bygge et skip og deretter bidra med mannskap og proviant til skipet.⁵ I løpet av borgerkrigen ble kamper ofte utført på havet, dermed ville skip fra leidangsordningen være meget viktig for krigføring. Skipene bidro også til å gjøre hærene mye mer mobile, noe som gjorde at skip fra skipsreidene var meget viktig.⁶ Leidangen ble ikke bare brukt til sjøforsvar men det kunne også brukes til krigføring på land, i disse tilfellene ville ikke leidangen inkludere skipene fra skipsreider.⁷ I Viken brukte man ikke skipsreide systemet for å ta ut leidang men man brukte heller lide, hvor man da fikk menn til hæren ved at en man fra hver gård ble med i den.⁸

¹ Bagge 2010: 72

² Bagge 2010: 72

³ Andersen 1977: 271

⁴ Bagge 2010: 72

⁵ Bagge 2010: 75

⁶ Bagge 2010: 76

⁷ Bagge 2010: 76

⁸ Bagge 2010: 75

Hvis leidang ble budt ut i et område var alle våpenføre menn pliktige til å stille opp, brudd på denne loven kunne føre til straff i form av bøter eller utlegding (fredløshet).⁹ Man kan finne et eksempel på en slik bot i Sverres saga hvor Sverre fastsetter en mengde bøter hvor en av disse bøkene er for hærmenn som ikke møtte opp.¹⁰ Leidangsmennene måtte stille med personlige våpen selv med unntak av skytevåpen som var del av utstyret til skipene.¹¹

Det var bare kongen alene som hadde rett til å by ut til leidang, og kontrollere den.¹² Men det var fastsatt visse regler som begrenset kongens bruk av leidangen, leidangen skulle blant annet ikke brukes utenfor de landområdene leidangen ble tatt ut i, og leidangen skulle brukes til å beskytte disse områdene.¹³ Disse reglene satte klare begrensinger for i hvor stor grad kongene kunne utnytte leidangen. Begrensningene reglene satt for kongenes bruk av leidangen var også i viss grad styrt av kongenes personlige popularitet.¹⁴ På den måten at folket kunne være mer villige til å la en konge tøye grensene og bli dem med ut i krig uten at de var pålagt av loven til å gjøre dette, hvis denne kongen var populær blant dem, Magnus var sannsynligvis mer populær blant bøndene enn Sverre.¹⁵ Men dette var også avhengig av hvilken landsdel man var i, det var blant annet misnøye mot Erling Skakke i Trøndelag, som kan være en av grunnene til at Sverre først gikk inn for å legge Trøndelag under seg.¹⁶ I følge Sverre Bagge skal den spesifikke kongens hærstyrke ha vært relevant for hvor mye leidangsskatt bøndene var villige til å bidra med.¹⁷

De bøndene som utgjorde leidangen hadde ofte dårlig krigserfaring, videre var de også ofte knyttet til spesifikke landområder og leidangen var tidsbegrenset. Derfor ble leidangen ofte brukt i kombinasjon med kongens eget hærfølge, hirden, og hans lensmannsfølge. I den første delen av borgerkrigen ble hirden og lensmannsfølge utelukkende brukt til krigføring. Disse følgene besto av profesjonelle hærfolk, og utgjorde ryggraden av hæren.¹⁸ Innebygd i leidangsordningen var det også en form for skattesystem. Denne skatten kom i form av utstyr til skip og mannskapet selv og kost til mannskapet.¹⁹ For kongen var ordningen for proviant og utstyr meget viktig, ettersom proviant var nødvendig for å holde hæren i live, og utstyr til båtene var nødvendig for at de skulle fungere.

Primærkilder:

Denne oppgaven baserer seg i stor grad på Sverres saga, Sverres saga er en kongesaga skrevet om Sverre Sigurdsson. Verket er delt i to, den første delen heter Gryla og er skrevet av en islandsk abbed ved navn Karl Jónnson. Denne delen skal visstnok ha blitt skrevet mens Sverre var til stede, denne delen ble mest sannsynlig skrevet i 1185 - 1188. Det er usikkert hvor skiftet fra den første delen til den andre delen skjer men det har blitt foreslått at det skjer mellom kapitlene 31 -32.²⁰ I følge prologen i Sverres saga er den andre delen av sagaen skrevet etter beretninger av menn som enten hadde vært til stede under hendelsene eller som hadde møtt menn som hadde vært til stede, det blir også nevnt at noen av beretningene ble skrevet ned så snart det hadde skjedd.

⁹ Andersen 1977: 263

¹⁰ Sverres saga: kap. 132

¹¹ Andersen 1977: 268

¹² Andersen 1977: 265

¹³ Andersen 1977: 271

¹⁴ Bagge 2010: 79

¹⁵ Bagge 2010: 79

¹⁶ Moseng 2007: 126

¹⁷ Bagge 2010: 77

¹⁸ Andersen 1977: 269

¹⁹ Andersen 1977: 262

²⁰ Ødegård 2019

Sverris saga blir av mange omtalt for å være et propagandaskrift, noe som vil tilsi at hensikten med sagaen ikke nødvendigvis var å gi en beretning på de faktiske hendelsene men heller å gi en versjon av hendelsene som kunne brukes for å oppnå et mål. Dette ser man spesielt godt i Gryla, her ser man blant annet skildringer av drømmer som skal bevise at Sverre har blitt valgt av gud til å være konge.²¹ Et eksempel på disse drømmene er drømmen i kapitlet Sverres drømmer hvor han drømmer at han slåss med Olav den hellige mot Magnus.²² Sverres suksess ofte blir representert på en måte som kan tolkes av leseren som mirakler eller intervensjoner fra gud. Man kan tenke seg at hensikten med dette kan ha vært å bevise Sverres legitimitet som konge.²³ Et eksempel på slike hendelser er når Sverre og birkebeinerne måter Magnus og en mye større flåte, Sverre og Birkebeinerne blir reddet av tåke etter Sverre legger seg ned og ber.²⁴ I den andre delen av sagaen blir episodene omtalt på en litt mer objektiv måte, og forfatteren er ikke lenger den som omtaler ting som mirakler men heller Sverre selv i sagaen. Den andre delen gir også flere episoder fra motparten Magnus.²⁵

Det kan altså være mulig at episoder fra Sverres saga ikke alltid samsvarer med det som faktisk skjedde i løpet av konflikten. Men det er ingen grunn til å tro at de spesifikke episodene som handler om leidangen er ukorrekte. Og ettersom hovedtemaet i denne teksten er bruken av leidangen i løpet av konflikten, vil Sverres saga kunne gi relativt pålitelig informasjon om dette.

Sverres saga gir en detaljert gjengivning av konflikten mellom Magnus og Sverre, og konflikten mellom Sverre og kirken. Sagaen er derfor en meget nyttig kilde i denne teksten. I tillegg til å dekke mesteparten av konflikten er det også inkludert flere episoder hvor leidangen brukes av de forskjellige aktørene, spesielt Magnus og Sverre men også blant annet baglerne. Leidangen er sjeldent fokuset i de spesifikke episodene, men man blir ofte gitt informasjon om at aktørene har nå tatt ut leidang, at hærene deres har leidangsmenn i dem, eller at leidangen nå har dratt hjem. Sagaen vil dermed ikke nødvendigvis gi oss informasjon direkte om hvordan leidangen fungerte som en forsvarsinstusjon, men det materialet som inneholder deler om leidangen kan tolkes for å kunne skape et bilde av hvordan den ble brukt, hvilke krav som stiltes til konge og leidangsmenn, og blant annet fordelene med å ta ut leidang i konflikten. I tillegg er det noen få kapitler som kan sies å handle om leidangen, disse vil definitivt være relevante for problemstillingen vår.

Til sammen blir leidang nevnt i 26 kapitler, i denne teksten vil ikke alle disse kapitlene bli brukt. Først og fremst fordi informasjon om leidangen er ofte så sparsomt i noen kapitler at det blir vanskelig å tolke dem. Videre vil noen episoder ikke gi noen ny informasjon i det hele tatt. Derfor vil et mindre utvalg av de episodene med størst relevans for problemstillingen bli brukt.

Frostatingslova er en bok hvor hele det eldre lovverket for frostating er oversatt fra norrønt til nynorsk.²⁶ Frostatingsloven ble ifølge Snorre Sturlason først skrevet ned på midten av 1000 tallet, men mange hevder at den heller ble skrevet ned ett sted mellom midten av 1000 tallet og midten på 1100 tallet. Før dette ble lovene videreført muntlig. Frostatingsloven ble byttet ut med Landsloven i 1274.²⁷ Lovverket har et kapittel som heter leidangsbolken. Kapitlet omhandler alle lover og regler festet til uttak og bruk av leidangen innen Frostating som omfatter fylket Trøndelag samt 7 andre fylker.²⁸ I løpet

²¹ Bagge 1992

²² Sverres saga: kap. 4

²³ Bagge 1992

²⁴ Sverres saga: kap. 28

²⁵ Bagge 1992

²⁶ Hagland & Sandnes 1994:

²⁷ Sunde 2019 Frostatingslova

²⁸ Sunde 2019 Frostating

av konflikten mellom Sverre og Magnus blir leidang ofte tatt ut og brukt i området Trøndelag. Videre pågikk konflikten i fra cirka 1177 til 1202 som vil si at loven var gjeldene for den perioden som skal brukes i vår analyse. Dermed vil vi kunne få mye nyttig informasjon fra de lovene og reglene festet til bruk av leidang i frostatinget.

I likhet med frostatingslova er Gulatingslovi et komplett oversatt lovverk, forskjellen er at Gulatingslovi er oversatt fra lovverket Gulatingsloven. Lovverket er oversatt av Knut Robberstad og skrevet på nynorsk. Gulatingsloven ble opprettet rundt år 930 og ble skrevet ned ca år 1100. (gulatingsloven) Loven omfattet lagdømmet Gulating, som på 1100 tallet omfattet Sunnmøre, vest og øst Agder, Rogaland, Sogn og Fjordane og hordaland. (snl gulating) Gulatingsloven var gjeldende i den tidsperioden vår konflikt er satt i og noe av handlingen i Sverres saga skjer i lagområdet Gulating. Videre inneholder reglementet en egen leidangsbolk med lover og regler for tilrettelegging for uttak av leidangen, samt regler for bruk etc. Dette som gjør Gulatingsloven en relevant kilde i denne teksten.

Sekundærlitteratur:

From Viking stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900-1350 er skrevet av Sverre Bagge. I boka fokuserer Bagge på etableringen av den norske stat fra cirka 950 til 1350, og middelalderstater generelt i europa blir også trukket inn. Boka inkluderer også informasjon om endringer i militære, sosio-økonomiske, juridiske, ideologiske og administrative emner i Norge fra kongedømmet først blir etablert til cirka 1400. Kapittelet «War, Military Organisation and Social Change»²⁹ vil være spesielt relevant for denne teksten ettersom det inneholder et eget delkapittel som handler om opprinnelsen og utbygningen av leidangen og et delkapittel som handler om leidangen sammenlignet med elitekrigere. Bagge bruker ofte eksempler fra tidsperioden 1100 tallet til 1200 tallet i sitt kapittel om leidangen. Det blir også brukt noen eksempler fra konflikten mellom Magnus og Sverre, med Sverres saga som kilde innimellom, dette gjør boken meget relevant for vår problemstilling.

Samlingen av Norge og kristningen av landet 800 – 1130 er skrevet av Per Sveaas Andersen. Boka har et delkapittel som heter folketutbud og leidangsordning, kapitlet gir informasjon om blant annet hva leidangsordningen var, og hvilke økonomiske og militære samfunnsfunksjoner den hadde.³⁰ Videre gir den informasjon om hvilke krav som ble satt til bygging av båter i skipreidene og hvem som sto for utstyr. Boka har fokus på 1000 – 1100 tallet som gjør den relevant i konflikten denne teksten har fokus på.

Norsk historie 750 – 1537 er skrevet av Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo. Boka inneholder generell norsk historie fra 750 til 1537, i den finner vi et kapittel som heter borgerkrigene 1130-1350. I dette kapitlet finner vi en mengde delkapitler som er dedikert til konflikten mellom Sverre og Magnus og Sverre og Baglerne. Denne boka inneholder lite informasjon om bruken av leidang i borgerkrigene, men den vil gi en generell oversikt over borgerkrigene.

²⁹ Bagge 2010: 69-133

³⁰ Andersen 1977

Borgerkrigen:

Etter en lang periode med fred i Norge, døde Sigurd Jorsalfare i 1130. Sigurds død utløste en rekke konflikter mellom tronarvinger som var ute etter å bli konge i landet, og.³¹ I denne første fasen av borgerkrigen var det for det meste kongens hird og husmannskarer som utgjorde hærene i krigføringen, men i den andre fasen av krigen ble leidangen aktivt brukt av partiene.³² I denne teksten regnes Sverre Sigurdssons konflikt med Magnus Erlingsson som den andre fasen.

I 1161 ble Magnus Erlingsson kongehyllet, Magnus far Erling skakke søkte hjelp fra danskekongen og jagde den daværende kongen Håkon Herdebrei til Trøndelag og sommeren etter ble Håkon drept. Etter det ble Magnus enekonge i Norge og ble kronen på riksmøtet i Bergen 1163 til tross for at han ikke var kongssønn. Igjennom kroningen lovte Magnus blant annet å være trofast mot kirken og følge bestemmelsene fra 1152/53. Videre ble det vedtatt endringer i tronfølgeordenen, hvor Norge nå skulle være et enkongedømme hvor rekkefølgen for arvingen av tronen skulle være primogenitur, videre måtte arvingen være et ektefødt barn av kongen. Igjennom alle disse bestemmelsene styrket Magnus kirkens makt i stor grad, og med dette fikk hans kirkens sanksjon og støtte.³³

Magnus Erlingsson hadde i utgangspunktet ugyldig krav på tronen siden han ikke var kongssønn, men sønn av lendsmannen Erling Skakke. Magnus Erlingsson fikk mange fiender fordi han ikke var kongssønn.³⁴ Grunnen til at han fikk støtte av kirken var først og fremst fordi han var ikke født utenfor ekteskap, noe mange tronpretendenter var, inkludert Sverre. For det andre ga han nye rettigheter til kirken, og lovte å være trofast mot den.³⁵ Sverre selv påsto at han var sønn av Sigurd Munn som var en avdød konge, dette gjorde at Sverre hadde rett til å kreve tronen.³⁶ Sverre sitt krav til tronen var dermed i strid med kirken fordi kirken hadde kronet Magnus til konge, og Sverre var ikke ektefødt.

Sverre hadde ingen reel makt før han møtte på birkebeinerne, på dette tidspunktet var birkebeinerne en fattig gjeng på om lag 70 stykk som akkurat hadde lidd nederlag mot Magnus Erlingsson og mistet sin forrige høvding Øystein Møyla i 1177.³⁷ I følge Sverres saga var Sverre i utgangspunktet motvillig til å bli høvdingen deres men etter at de truet han med døden, ble de enige om at Sverre skulle bli høvdingen deres. Kong Sverre ble hyllet til konge på Øreting 1177, men fikk fortsatt ikke noe permanent fotfeste og fortsatte å drive geriljakrig fram til slaget på Kalvskinnet i juni 1179.³⁸

Før slaget på Kalvskinnet var borgerkrigen for Sverre i stor grad en geriljakrig, hvor han benyttet overskelsesangrep på bygder og byer kontrollert av Magnus. Etter slaget på Kalvskinnet fikk Sverre et permanent fotfeste i Norge³⁹ han ble nå også sett på som en konge flere steder i landet,⁴⁰ og det var etter denne vendingen i borgerkrigen han virkelig fikk mulighet å ta i bruk leidangen.⁴¹ Et annet resultat av krigen som er verdt å nevne er at Erling skakke, faren til Magnus, døde i slaget på Kalvskinnet.⁴² Erling Skakke

³¹ Moseng, Opsahl, Pettersen og Sandmo 2007: 133

³² Moseng et al. 2007: 134

³³ Moseng et al. 2007: 122

³⁴ Moseng et al. 2007: 126

³⁵ Moseng et al. 2007: 122

³⁶ Moseng et al. 2007: 125

³⁷ Moseng et al. 2007: 125

³⁸ Norseng 2020

³⁹ Moseng et al. 2007: 126

⁴⁰ Sverres saga: kap. 37

⁴¹ Sverres saga: kap. 42

⁴² Sverres saga: kap. 34

hadde vært instrumentell i å få Magnus innsatt som konge og etterpå beskytte Magnus' kongerike mot fiender.

Det avgjørende slaget i krigen mot Magnus var slaget ved Fimreite 1184. Etter at Magnus samt en mengde av hans lensmenn ble drept og slaget vunnet, ble Sverre enekonge i Norge.⁴³ En stund etter dette dør erkebiskop Øystein, og Eirik, som hadde blitt utpekt av Øystein, ble valgt til ny erkebiskop til tross for at Sverre uttrykte misnøye med det.⁴⁴ Økende uenigheter mellom Sverre og Eirik fører til at Eirik flykter til erkebiskopen av Danmark. Etter dette skjedde det flere mindre reisninger mot Sverre, blant annet Øyskjeggene og Torleiv Breiskjeggs reisning, disse ble begge slått av Sverre. Etter dette blir Sverre lyst i bann av paven i Roma etter erkebiskop Eirik hadde sendt et brev til paven hvor han forklarte hva konflikten mellom han og Sverre innebar. Paven skrev at Sverre skulle bli lyst i bann med mindre han gikk med på alle de krav han ble stilt av Eirik.⁴⁵ I følge Sverres saga mottok Sverre senere et brev fra paven som løste han fra bannen, dette brevet blir sett på som falskt ettersom et ekte brev av paven om å forby kirkelige tjenester i landsdelene som støttet Sverre er funnet.⁴⁶ Sverre gikk ikke med på at nyordningen av 1152/53 samt andre reformer Magnus hadde godtatt, skulle gjelde og ble dermed aldri løst ut av bann.⁴⁷

I 1196 reiste biskop Nikolas en flokk i Halør, denne flokken ble støttet av erkebiskop Eirik og senere fikk de støtte av blant annet Erling jarls sønn Sigurd og en mengde andre stormenn.⁴⁸ Denne flokken ble kalt Baglere og den siste delen av konflikten, var en konflikt mellom denne flokken og Sverre. Konflikten mellom Sverre og Baglerne varte i 6 år fram til Sverre døde av sykdom i 1202.⁴⁹ To år senere gikk Sverres sønn Håkon inn i forlik med kirken, oppgav striden og ga den kanonisk rett samt andre innrømmelser fra tidligere konger.

Leidangen sin plass i konflikten:

I løpet av konflikten ble leidang tatt ut flere ganger av både Sverre og Magnus, hvor den i første del blir brukt hovedsakelig av Erling Skakke og Magnus. Det var ikke før Sverre la Trondheim under seg at han fikk tatt i bruk leidangen, men etter han fikk kontroll over Trondheim fikk han mulighet til å ta ut leidang betydelig oftere.

Krigføring på sjøen var meget viktig i tidsperioden, ettersom leidangen hovedsakelig var en sjøforsvarsordning⁵⁰ ville leidangen ha spilt en stor rolle i sjøkrigføringen. Jo flere skip man hadde og mannskap til å bemanne dem jo bedre sjanser ville man ha til å vinne en kamp på sjøen. Skipene ga også økt mobilitet for hærene ettersom de da kunne transporteres fortere.⁵¹ I løpet av borgerkrigen foregikk det flere sjøkamper og man kan tenke seg at skip og mannskap fra leidangen hadde en stor innvirkning på resultatene av disse kampene, selv om man til tider ser slag hvor siden med færre skip og mannskap vinner, blant annet i slaget ved Nordnes hvor Sverre slår Magnus sin flåte med 30 skip når han selv har 16.⁵² Man kan likevel se for seg at den personen som hadde tilgang på store leidangsstyrker ville ha en stor fordel i konflikten.

⁴³ Sverres saga: kap. 87

⁴⁴ Sverres saga: kap. 101

⁴⁵ Sverres saga: kap. 114

⁴⁶ Moseng et al. 2007: 133

⁴⁷ Moseng et al. 2007: 133

⁴⁸ Sverres saga: kap. 122

⁴⁹ Sverres saga: kap. 176

⁵⁰ Andersen 1977: 265

⁵¹ Bagge 2010: 76

⁵² Sverres saga: kap. 49 - 52

Det virker som om leidang i form av mannskap ikke alltid er knyttet til skip, ofte blir leidang bydd ut om mennene brukt som fotsoldater. Blant annet i kapittel 59 av Sverres saga hvor Sverre bruker leidangsmenn til å beskytte Trondheim på land mens Magnus kommer inn fra nidaelva. I denne spesifikke hendelsen fungerer ikke leidangen helt som den skal, i følge sagaen skal leidangsmennene ha blitt trette og «drevet» opp i byen noe som fører til at størrelsen på Sverres her minsker og de blir til slutt nødt til å flykte.⁵³

Man ser gjentatte ganger i løpet av konflikten at Leidangen på Sverres side svikter, og i visse tilfeller gjør direkte motstand. Blant annet blir det nevnt i Sverres saga at noen av leidangsmennene var uvørne og vanskelige å holde styr på og at de hadde drevet med hærverk da de marsjerte med Sverre.⁵⁴ I en annen episode prater en gjeng av Sverres menn om å bryte leidangen, lederen for denne gjengen blir drept.⁵⁵ Ut i fra dette kan man tenke seg at forholdet mellom leidangsmenn og konge var noenlunde sårbart.

Analyse av episoder i Sverres saga som inneholder leidangen:

Leidang som skatt i sverres saga i kap 58 og 67:

I kapittel 58 av Sverres saga blir det nevnt at Magnus har «tatt leidangen og alle andre inntekter fra sør for stad og helt nord til innløpet til Trondheimsfjorden». I følge Bagge er dett første gang leidangskatt blir eksplisitt nevnt i det hele tatt.⁵⁶ Man kan tenke seg at disse «inntektene» refererer til proviant og muligens bøter. Men inntektene fra leidangen blir ikke her eksplisitt referert til som skatt. Senere i sagaen i kapittel 67 blir leidangen omtalt som en skatt, det er også en mengde andre opplysninger vi kan få igjennom analysen av dette kapittelet. I kapittelet holder Magnus ting i Orkdal, på tinget holder han en tale til bøndene. I talen sier han «Dere trøndere synes vel det er langt å minnes den gang vi hadde ting sammen sist. Nå er det 3 år siden, og dere skulle betalt meg leidangskatt hvert år; dertil er det to år før som dere er skyldig leidang, dere skulle greidd den ut med utror og skip og alle de plikter som kongen har rett til å kreve av dere, dertil landskyld og sakøre, dette har dere betalt til våre fiender. Måtte dere få Guds vrede over dere for dette, så visst som dere skal ha min!»

I talen sier Magnus at han ikke har holdt ting i Orkdal på 3 år og at trønderne skylder han skatt for hvert av de årene. Magnus hevder altså at leidangsskatt skal betales årlig av bøndene,⁵⁷ likevel står det ingenting om årlig leidangsskatt i frostatingslova, og ettersom Trøndelag var en del av Frostating skulle frostatingslova vært gjeldende her.⁵⁸ I gulatingslova derimot var det satt lover for beskatning igjennom leidangen, men Trøndelag var ikke en del av Gulating så gulatingsloven skulle egentlig ikke være gjeldende for Trøndelag.⁵⁹ I følge Bagge har det blitt foreslått, ikke nødvendigvis av Bagge selv, at leidangen ikke ble en årlig skatt på Frostating før i slutten av 1200 tallet eller begynnelsen av 1300 tallet. En av grunnene til dette er at sagaen ble skrevet ned flere år etter denne talen ble holdt, og den ble også sannsynligvis skrevet ned av en person som ikke var der. Det er derfor ikke umulig at talen som ble holdt av Magnus i virkeligheten var en annen en den som er nedskrevet i sagaen, og det kan være mulig at Magnus ikke prøvde å ta beskatning av bøndene på Orkdal igjennom leidangen. Den versjonen av talen nedskrevet i sagaen kan dermed være et resultat av at sagaen ble skrevet i en tid hvor det var vanlig å ta skatt igjennom leidangen årlig i de landsdelene som var del av Frostating.⁶⁰

⁵³ Sverres saga: kap. 59

⁵⁴ Sverres saga: kap. 126

⁵⁵ Sverres saga: kap. 132

⁵⁶ Bagge 2010: 76

⁵⁷ Sverres saga: kap. 58, 67

⁵⁸ Hagland & Sandnes 1994: 128

⁵⁹ Bagge 2010: 76

⁶⁰ Bagge 2010: 77

Bagge hevder også at det kan være mulig at leidangsskatten på frostating ble innført i løpet av borgerkrigen.⁶¹ I From viking stronghold to christian kingdom står det: «the increasing use of elite forces during this period and the presence of such forces in «negotiations» with the peasants may easily explain why such a tax was increased or introduced in new regions».⁶² Bagge refererer her til vår periode og han hevder at kongens eget hærfølge i «forhandlingene» med bøndene kunne gjøre det mulig for kongen å ta leidangsskatt selv om det ikke var lovpålagt i regionen. Forhandlingene er satt i anførselstegn muligens fordi utpressing kan være et mer passende ord. Som vi så tidligere sa Magnus til bøndene at de skulle ha hans vrede, videre blir det sagt at han var sint og talte hardt og at bøndene trodde han skulle drepe dem. Men en av Magnus' menn snakker med Magnus og ber om grid(nåde) for bøndene, Magnus gikk med på å gi dem grid hvis de betalte gjelden innen en halv måned.⁶³ At bøndene skal få grid hvis de betaler leidangsskatten innen en halv måned gir lite inntrykk av forhandlinger. Det virker heller som om bøndene har valget mellom å gi leidangsskatten eller bøte med livet. Man kan også tenke seg at bøndene ville være motvillige til å gi fra seg tre år med leidangsskatt innen en tidsperiode på 2 uker hvis de ikke fikk noe igjen for det, men hvis de ble truet på livet ville saken være en annen. Hendelsene i dette kapittelet i sagaen samsvarer dermed med Bagge sin teori om at mengden leidangsskatt som skulle betales var avhengig av styrken på kongens eget hærfølge, videre peker hendelsene til at man ikke kan utelukke muligheten om at leidangsskatten på frostating ble introdusert i løpet av borgerkrigene.

Magnus' kongemakt var forankret på mesteparten av vestlandet og viken.⁶⁴ Ettersom vestlandet var del av Gulating vil det si at store deler av Magnus landområder lå under gulatingsloven. I følge Edvard Bull, tydet utgjerd bolken i Gulatingsloven på at leidangen på Gulating kunne tas ut årlig.⁶⁵ Det er dermed ikke utenkelig at Magnus kan ha fulgt gulatingsloven ettersom hans kongemakt var lå på vestlandet og i Viken. Det kan også hende at Magnus bare valgte å tøyne lovene for uttak av leidangsskatt for å skaffe midler han kunne bruke i konflikten.

Styrke i antall:

I kapittel 126 holder Sverre ting med bøndene og ber ut leidang i Trøndelag, Hålogaland, møre og Romsdal. Da han hadde gjort dette fikk an en hær som besto av til sammen 3600 mann. Han har også krevd leidang som allmenning sør for Stad, allmenning kommer fra gammelnorsk og betyr alle menn eller hele befolkningen. Man kan tenke seg at i vårt tilfelle betydde det alle menn. Vil dette bety at alle bøndene i området sør for stad skulle bli med i leidangen? Hæren blir da bestående av 7200, hærfølget til Sverre ble altså doblet etter at man fikk tilførsel av leidang.⁶⁶ Dette vil si at fra sør for stad alene fikk Sverre ca 3600 mann. Ettersom krigføring på denne tiden var i stor grad avhengig av størrelsen på en hærstyrke kan man tenke seg at en tilslutning av 3600 mann til en hær kunne være avgjørende for resultatet av et slag. Man ser dette i kapittel 128 hvor Sverre bruker denne hæren i slag mot Nikolas i Oslo og vinner. Man får ingen informasjon om hvor stor hær Nikolas har men Sverre hevder i kapittel 127 at det er en stor hær og Nikolas i kapittel 128 uttrykker tro på at Baglerne kan vinne slaget. Man kan tenke seg at hvis Sverre her da var halvert noe den ville vært uten den andre halvdel av leidangen, kunne slaget blitt tapt. Videre hvis Sverre ikke hadde tatt i bruk den første halvdel av leidangen ville hæren hans vært enda mindre og sjansen for at han vinner betydelig mindre. Det sies også i kapittelet at Sverre byr ut den første halvdel av

⁶¹ Bagge 2010: 77

⁶² Bagge 2010: 77

⁶³ Sverres saga: kap. 67

⁶⁴ Moseng 2007: 127

⁶⁵ Bull 1920: 15

⁶⁶ Sverres saga: kap. 126

leidangen etter jul, denne hæren blir ikke samlet før tidlig på våren. Etter dette venter han i Bergen fram til 20 juli på å få samlet den andre delen av leidangen. Det tok ham altså flere måneder å få samlet leidangen, hvis dette er saken må det å samle leidangen ha vært meget tidskrevende. Dette kan bety at leidangen kanskje ikke egnet seg til å verge mot enhver trussel.⁶⁷

Det blir også nevnt i kapittel 126 at leidangsmenn var uvørne og ikke lette å holde styr på. Etter at hele hæren er samlet holder Sverre ting med dem og holder en tale. I talen sier han «Det sømmer seg ikke for gode bondesønner å komme fra Trondheim eller Hålogaland eller Møre eller kanskje kortere vei for å slåss mot bøndernes redskap og kjøreler eller andre ting på gårdene, hugge det sund og ødelegge hva som kommer i deres vei. Det er ikke noen dåd eller noe å skryte av for dere, og det er til ugagn for dem som eier sakene.»⁶⁸ Disse bondesønnene er del av leidangen i Sverres hær, og Sverre hevder at de slåss mot og ødelegger redskap og andre ting på gårdene. Han ber dem om å slutte med dette og senere i talen sier han at det vil medføre straff om de fortsetter. Det virker her som om leidangsmennene gjør hærverk og at Sverre prøver å få slutt på det. Dette kan være en annen ulempe med leidangen, at de er vanskelige å holde styr på og kan skade de områdene som ikke er i fiendens besittelse. Senere ser man vage hint om at dette kan være grunnet dårlig tiltro til Sverres rett til å være konge.

I den samme talen rett etter han har bedt leidangsmennene om å slutte med hærverket sier han at han også mener å ha full rett til kongeriket og fortsetter med å ramse opp hans mors ætt. Det kan være flere grunner til at han gjorde dette, men det kan hende at han i lyset av leidangsmennenes tendens til å være uvørne prøvde å få de på stell ved å gi dem bevis på hans rett til å være konge. Kanskje var leidangsmennene uvørne fordi de sympatiserte med baglerne og var misnøye med Sverre? Ettersom kongen alene hadde krav til å bruke leidangen ville tvil om Sverres legitimitet svekke ham. Hvis Sverre ikke hadde krav på kongeriket, som Nikolas påsto, ville ikke leidangen være lovpålagt å sloss for ham. Man kan derimot ikke med sikkerhet si at dette var grunnen. Det kan være at Sverre holdt denne delen av talen fordi han ville gi Leidangsmennene og resten av hærfølget en rettmessig sak å sloss for ved å få hans krav som tronarving til å høre mer legitimt ut. Ettersom selve konflikten mellom Baglerne og Birkebeinerne var i stor grad en strid om hvorvidt Sverre var den rettmessige arvingen til tronen, kan dette også være grunnen.

Fordeling av krigsbytte:

Etter denne hæren har blitt brukt til å slå Baglerne i Oslo i kapittel 128 blir det uenighet mellom Sverre og leidangsmennene. I kapittel 129 blir krigsbyttet fra slaget mot baglerne og alt annet gods i fra byen delt i fire hauger. Dette godset skal så deles utover til hele hærfølget til Sverre inkludert leidangsmennene. Sverre ber så om å få kjøpe skipene og skipsutstyret fra krigsbyttet for 15 merker gull, men leidangsmennene og hærmennene syntes at prisen var for lav. Deretter blir skipsutstyret også delt opp i hauger for at det skal bli utdelt til hærfølget. Når Sverre hører dett blir han sint og begynner å true de hærmennene involvert med en kjepp, og han slår en av dem. Etter dette blir leidangsmennene og hærmennene enige med Sverre om at han skal få kjøpe skipene og skipsutstyret.⁶⁹

Det at leidangsmennene sa seg uenig i at Sverre skulle kunne kjøpe skipene, peker til at leidangsmennene mente de hadde krav på en del av krigsbyttet og at de skulle ha det uansett hva kongen sa. Hvis leidangsmennene hadde krav på godset som ble tatt etter et slag vil det si at kongen og hans egne hærmenn vil få mindre utbytte av godset etter et slag hvis de får hjelp av leidangen. Skipene og skipsutstyret var antageligvis meget

⁶⁷ Sverres saga: kap. 127 - 128

⁶⁸ Sverres saga: kap. 126

⁶⁹ Sverres saga: kap. 128 - 129

verdifullt for Sverre siden han tilba å gi 15 gullmerker for det, videre var han også villig til å true hærmennene med en kjepp for å få det noe som tilsier at det var viktig for han å få tak i det. Videre har vi allerede sett at skip var meget viktig for krigføring i denne konflikten. Dermed kan man tenke seg at det kan være en ulempe å ha med seg leidangsmenn i hvert fall i store antall ettersom man vil få mindre krigsbytte etter ett slag jo flere menn man har i hærfølget. Videre hvis godset blir fordelt på Sverres eget hærfølget vil Sverre kunne dra nytte av det så lenge han har med seg sitt eget hærfølget, ettersom det eventuelle utstyret vil brukes av hans hær. Hvis utstyr ble gitt til leidangsmennene derimot er det ingen selvfølge at utstyret vil være til gagn for Sverre i det hele tatt, ettersom Sverre i utgangspunktet var lovpålagt å gi leidangsmennene hjemlov etter 2 måneder og utstyret vil dermed bli med leidangsmennene hjem.⁷⁰ Ta skipsutstyr for eksempel, hvis et skip i Sverres hærfølge har mangel på utstyr vil man da kunne bruke utstyret til en person som er med i Sverres personlige hær men hvis leidangen har dratt hjem vil man ikke kunne bruke deres skipsutstyr som de kan ha fått i krigsbytte. Det samme går for skip, det vil være mye mer gunstig at en person i sin egen hær har et skip som kan brukes i løpet av konflikten, enn at leidangsmennene eier et skip som blir med de hjem etter en viss tidsperiode. En ulempe med leidangen kan dermed være at man må dele krigsbytte som kunne brukes i konflikten med dem.

Likevel vil det sannsynligvis være mer viktig for Sverre å vinne et slag enn å få en større del av krigsbyttet etter slaget. Hvis man er i tvil om at man kommer til å vinne et slag kan man da dermed ta ut leidang og dermed ofre en del av krigsbyttet for å få en fordel i slaget. Hvis man derimot er helt sikker på at man kan vinne et slag med sine personlige styrker kan det være en fordel å la være å bruke leidangen i det spesifikke slaget og i stedet bruke sine personlige styrker og skip, og dermed få et større krigsbytte, som brukes senere i konflikten, men øke sjansen for et eventuelt nederlag dette slaget.

Opprør på grunn av leidangsuttak:

I løpet av konflikten ble det ofte vist misnøye til Sverre av leidangsmennene og bøndene. Man ser dette iblant kapittel 132 hvor Sverre vil holde ting med noen bønder, men bøndene somler med å komme til ting så hæren til Sverre blir nødt om å vente en stund. I sagaen står det at hærmennene syntes dette var et leit hefte så en mengde hærmenn møtes i hemmelighet og planlegger å bryte leidangen. Sverre får lederen for denne gjengen drept. Senere betaler bønder leidangsskatt til Sverre. De betaler også bøter for hærmenn som ikke møtte. Senere i løpet av borgerkrigen kommer Sverre også i væpnet konflikt med leidangsmennene.⁷¹

I kapittel 157 ble denne misnøyen så stor at bøndene og leidangsmennene gjorde opprør. I begynnelsen av kapittelet krever Sverre leidang av bøndene om vinteren, hvor hvert lide skulle bidra med 1 mann 1 pund mel og 1 naut. Videre blir det sagt at gir kongen ga hjemlov til trønderne men tok mannskap fra bygdene. Etterpå står det at det var stor misnøye med denne leidangen i viken, og at bøndene svek kongen sin på grunn av dette. Almuen (hele folket) reiste seg i hele Romerike, etter de hadde budt opp tegn og trel i hele fylket drepte de alle sysselmennene. Etterpå får vi vite at denne reisingen var planlagt på forhånd og at de samtidig nektet for de pliktene som var pålagt dem av kongen. Senere i kapittelet får Sverre hørt rykter om at bøndene har samlet seg, og etterpå ransaker han leidangen. Vi får her vite at flere leidangsmenn fra de nærmeste herredene er borte, og senere får Sverre bud om at det har blitt samlet en bondehær mot ham.⁷² Denne bondehæren når i følge sagaen «20 hundre» mann, Sverre vinner over denne bondeflokken men han mistet en mengde menn i flere slag mot dem.

⁷⁰ Hagland & Sandnes 1994: ???

⁷¹ Sverres saga: kap. 132

⁷² Sverres saga: kap. 157

Spørsmålet er da, hvorfor bøndene startet oppgjør etter Sverres leidangsuttak? I Magnus' tid hadde Viken vært ett av de områdene han hadde fått mest støtte i kampen mot Sverre.⁷³ Etter Magnus' død ble Viken Baglernes sentrum for kampen mot Sverre.⁷⁴ Grunnen til bøndenes reisning kan være at de sympatiserte med Baglerne og var dermed uvillige til å støtte Sverres' sak, og heller kanskje ramme den. Det kan hende de ikke så på Sverre som en rettmessig konge, noe Baglerne hevdet. Ettersom Viken var Baglernes maktsentrum kan man tenke seg at folket der sympatiserte med Baglernes tro på at Sverre ikke hadde krav på tronen ettersom han ikke var ektefødt. Eller det kan hende de mislikte han generelt, i følge Bagge var Birkebeinerne ofte ikke populære blant bøndene.⁷⁵ Det kan også være andre grunner til oppgjøret, blant annet kan det hende det ha vært fordi de var misnøye med den leidangen Sverre tok av dem. Sverre bestemte at hvert lide skulle bidra med 1 mann 1 pund mel og 1 naut, det skal også sies at han ba om dette om vinteren en tid hvor det var redusert tilgang på mat. I Viken var det lovpålagt igjennom Gulatingsloven å gi leidangskost nokk til 1 mann i 2 måneder, men bøndene kan likevel ha blitt misnøye med antallet proviant de måtte gi fra seg.

Man kan tenke seg at et slikt bondeopprør ville hemme Sverre på mange måter i konflikten. Å sloss mot bøndene var tidskrevende og mange menn fra hærfølget til Sverre ble drept i slagene mot dem. Det at leidangsmennene som ble borte var fra de nærmeste herredene kan peke til at de har forlatt hæren for å sloss på bondeoppgjørets side. Det er lite sannsynlig at det ved en tilfeldighet er bare de leidangsmennene fra de nærmeste herredene som er borte. Dette vil også si at Sverre mistet også hærmenn fordi hans egne menn gikk over til fienden. I dette tilfellet var det ikke hensiktsmessig å bruke leidangen, det var derimot meget hensiktsmessig for Sverre å ha et eget hærfølge som kunne brukes til å hankses med bøndene. Som vi skal se senere i teksten brukes leidangen ofte sparsomt av aktørene i konflikten. Kan grunnen til dette være at man var redd for at bøndene ble misnøye med leidangen hvis man tok den ut for ofte? Man kan tenke seg at kongen blir nødt til å vurdere den eventuelle risikoen med å ta ut leidang, blant annet kan kongens egen hærstyrke ha spilt en meget viktig rolle i dette. Etterhvert slår også bøndene seg sammen med Baglerne.⁷⁶

Hva skulle til for at kongen skulle kunne trygt ta ut leidang?:

I kapittel 162 drar Sverre rundt i Viken og tar ut leidang mange plasser, det blir lagt vekt på at Sverre har en stor hær her. Her blir det sagt at Sverre krever leidang og leidangsskatt på ting i kongshelle, og at han hadde ellers mye å klage over. Videre blir det sagt at bøndene ikke hadde annet å gjøre enn å godta kravene om leidang fordi Sverre hadde en så sterk hær.⁷⁷ Det at Sverre hadde ellers mye å klage over attpåtil leidangsskatten kan implisere at han påla bøndene med bøter. Dette kan være fordi han allerede sloss mot et bondeopprør i andre deler av Viken, men det blir eksplisitt nevnt at bøndene han holdt ting med på kongshelle ikke var en del av det bondeopprøret han tidligere hadde sloss mot i Oslo. Det at bøndene ikke hadde annet å gjøre en å godta kravene til Sverre vil først og fremst tilsi at bøndene kunne være motvillige til å gi Sverre leidang, leidangsskatt og kanskje bøter. Det er vanskelig å vite om dette er fordi bøndene var generelt motvillige til å gi leidang eller om bøndene i Viken var spesielt motvillige. Men begge deler kan virke sannsynlig, ettersom det allerede var opprør i Viken tilsier dette at det allerede er en viss misnøye blant bøndene her. Videre som vi har sett tidligere har det blitt uttrykt misnøye med Sverres leidang før. Det andre denne setningen tilsier er at styrken til Sverres hær har en innvirkning på hvorvidt bøndene godtar Sverres krav om leidang.

⁷³ Moseng 2007: 127

⁷⁴ Moseng 2007: 133

⁷⁵ Bagge 2010: 80

⁷⁶ Sverres saga: kap. 162

⁷⁷ Sverres saga: kap. 162

Som nevnt tidligere var mengden leidangsskatt man kunne ta ut avhengig av hærstyrken til kongen i følge Bagge.⁷⁸ Hvis vi tolker teksten vil vi altså se at bøndene fant seg i leidangsuttaket fordi Sverres hærstyrke gjorde at de ikke hadde noe annet valg. Det virker som om at Bagges teori gjelder i dette kapittelet også for vanlig uttak av leidang. Hvis dette er sant kan man tenke seg at kongen måtte allerede ha tilgang på en relativt stor hær for å kunne ta ut leidang under visse omstendigheter. Bagge hevder også en annen faktor for kongens mulighet til å ta ut leidang var kongens popularitet.⁷⁹

Popularitet:

I *From Viking Stronghold to Christian Kingdom* hevder Bagge at kongens popularitet hadde en innvirkning på hvor mye leidang som kunne tas ut og hvor ofte. Han hevder også at Magnus hadde mer hell med seg i å bruke sin popularitet til å ta ut leidang enn Sverre hadde og at birkebeinerne var generelt upopulære blant folket.⁸⁰ Man ser også spor som tilsier dette i Sverres saga. Blant annet vil bondereisningen mot Sverre kunne anses som et tegn på at Sverre var upopulær i hvert fall i området Viken.⁸¹ Videre bruker Sverre ofte trusler til å få det han vil i stedet for å prøve å inspirere folket. Et eksempel på dette så vi på tidligere i kapittel 129 da Sverre truer leidangsmennene til å selge han skip. I et annet kapittel truer Sverre bøndene med å brenne bygdene deres hvis de ikke møter opp på ting for å betale bøter.⁸²

Magnus derimot bruker sjeldent trusler når han tar ut leidang og tyr heller til å bruke taler for å inspirere bøndene. Et eksempel på dette kommer i kapittel 79. I begynnelsen av kapittelet blir en av Magnus sine menn sendt til kongshelle og sier at Magnus vil være venner med alle høvdingene øst i landet. Etterpå drar Magnus til kongshelle og holder husting, drikkelag og flere taler. Alle likte Magnus' taler og da han drar fra Kongshelle igjen har han fått med seg to ekstra skip. Etterpå holder Magnus en tale i Tønsberg. I talen ber Magnus først om mannskap, etterpå viser Magnus at han har sympati med bøndene ved å si at det er ikke rart folk er lei av å ro leidang med dem ettersom så mange leidangsmenn dør. Videre i talen sier Magnus at han vil prøve å vinne landet så lenge han lever og så lenge folket er med han. Folket i Tønsberg gir han et langskip med fullt mannskap etter at Magnus holder denne talen.⁸³

Det virker som om Magnus i kapittel 79 prøver å få folket til å bli lojale igjennom vennskap og ty til dette for å ta ut leidangen. Dette kan på mange måter være hensiktsmessig, hvis bøndene blir med av egen vilje blir de kanskje ikke så misnøyde med leidangsuttaket. Hvis bøndene ble misnøyde kunne man da havne i samme situasjon som vi så Sverre havnet i tidligere, hvor bøndene ble så misnøyde at de gjorde opprør. Magnus kan dermed muligens ha gjort dette for å unngå risikoen om misnøye og opprør.

Leidang årlig uttak?:

Det er usikkert hvor ofte en konge kunne by ut leidang, det er episoder i Sverres saga som peker til at leidang kunne tas ut årlig men det er også episoder som peker til at det fantes strengere reglementer for hvor ofte leidang kunne tas ut. Som vi så tidligere hevdet Magnus i kapittel 67 at leidang kunne tas ut årlig, og i følge Bull peker Gulatingsloven til det samme.⁸⁴ Men i kapittel 144 og 145 kaprer baglerne Bergen og Sverre måtte flykte, før denne kampen tar ikke Sverre ut noen leidang og har derfor

⁷⁸ Bagge 2010: 77

⁷⁹ Bagge 2010: 79

⁸⁰ Bagge 2010: 79 - 80

⁸¹ Sverres saga: kap. 157

⁸² Sverres saga: kap. 132

⁸³ Sverres saga: kap. 79

⁸⁴ Bull 1920: 15

færre menn enn Baglerne.⁸⁵ Hvorfor tok ikke Sverre ut leidang i dette tilfellet? Det kan være flere grunner til dette men i From viking stronghold to christian kingdom hevder Bagge at Sverre muligens ikke kunne ta ut leidang fordi loven forbydde det. Som vi så tidligere i kapittel 126 og 128 tok Sverre ut en stor leidangshær som han brukte for å slå Baglerne, dette var ca ett år før baglerne tok Bergen.⁸⁶ Bagge hevder at dette kan være grunnen til at Sverre ikke tok ut leidangen for å hindre Baglerne i å ta Bergen samt andre deler av landet. Fordi Sverre tok ut leidang året før og dermed i følge loven måtte vente i flere år før han igjen kunne ta ut leidang.⁸⁷

Det kan være flere grunner til at leidangshæren skulle være tidsbegrenset. For det første kan det være at mange av leidangsmennene i utgangspunktet ikke hadde lyst til å sloss og at man dermed hadde en 3 års «pause» for at bøndene ikke skulle bli misnøyde. Videre var kongen avhengig av bønder som arbeidet på gårdene for å senere kunne skatte dem, hvis det ikke er mindre bønder som jobber med jorden fordi de i stedet er ute å sloss, kan man tenke seg at det blir mindre avling og dermed mindre skatt man kan kreve inn. Man kan også regne med at et visst antall av bøndene ikke ville komme tilbake til gårdene fordi de kunne falle i et slag, dette vil også føre til at færre bønder kan bli beskattet samtidig vil det føre til at antall bønder man får ut av leidangen neste gang man tar den ut vil bli mindre. Hvis man da tar ut leidang for ofte kan man tenke seg at bondebefolkningen vil minke. Likevel vil leidangshærens evne til å beskytte landet bli betydelig redusert hvis man bare kunne ta den i bruk hvert tredje år, ettersom man da måtte eventuelt vente på leidangen mens landet var under trussel.

Bruk av leidang sammen med egne skip og eget hærfølge:

Etter slaget på Kalvskinnet får Sverre tak i Magnus sine skip, noe som var et vendepunkt i konflikten. Men å ta ut leidang vil allerede gi han en flåte, så hvorfor var det viktig å ha sin egen? Først og fremst vil det å ha sin egen flåte si at man får en større flåte hvis man også tar ut leidangen. For det andre vil han bruke sitt eget hærfølge i disse båtene, disse var profesjonelle krigere og sannsynligvis mer lojale mot Sverre enn leidangsmennene ville være. Videre medfører det en god del problemer med å ta i bruk leidangen. Først og fremst var leidangen tidsbegrenset, Sverre kunne bare bruke leidangsmennene i hæren sin i en viss tidsperiode. Videre hevder Bagge at man kanskje ikke kunne ta u leidang hvert år,⁸⁸ dermed vil det være viktig å ha tilgang til sin egen flåte om man ikke har mulighet til å ta i bruk leidangen.

Et annet problem med leidangen var at den var knyttet til bestemte områder blant annet skulle kongen ikke bruke leidangen utenfor landegrensene. For å ta ut leidangen måtte kongen også være på ting i det området han ønsker å ta ut leidang, det vil si at leidangen ikke kunne mobiliseres raskt. Hvis man er avhengig av å kunne reagere på en trussel innenfor et lite tidsrom vill leidangen dermed være vanskelig å ty til ettersom man ikke ville ha noen rask tilgang på mannskap eller skip. Dermed vil det være nødvendig å ha tilgang på egne skip og eget mannskap.⁸⁹

En annen grunn til å ha sin egen hær og sine egne skip kunne være at Leidangsmennene ikke var profesjonelle krigere. I Samlingen av Norge og kristningen av landet hevder Andersen at leidangen ikke var av samme kvalitet som lendsmannsfølgene og hirden.⁹⁰ I kapittel 59 av Sverres saga ser man muligens bevis på dette. I kapitlet angriper Magnus birkebeinerne i Nidaros og det blir slåsskamp på bryggene. Det står her at bymennene og leidangsmennene blir trette av å stå der og drev opp i byen. Når

⁸⁵ Sverres saga: kap. 144 - 145

⁸⁶ Sverres saga: kap. 126, 128

⁸⁷ Bagge 2010: 77 - 78

⁸⁸ Bagge 2010: 78

⁸⁹ Andersen 1977: 269

⁹⁰ Andersen 1977: 269

Birkebeinerne ser dette trekker de tilbake, Birkebeinerne så dette slaget og Magnus får kontroll over Trondheim.⁹¹ Det kan virke som om leidangsmennene og bymennene trekker tilbake, og når Birkebeinerne ikke får hjelp av leidangen eller bymennene lenger blir de nødt til å trekke tilbake. Grunnen til dette kan være at leidangen ikke var en like profesjonell styrke som resten av Sverres hærstyrke. Dette kan indikere at de ikke var særlig effektive til krigføring, dermed ville det være en nødvendighet å ha egne skip og et eget hærfølge for å kunne vinne et slag. Videre kunne leidangen tas ut av både Magnus og Sverre, noe som vil si at de skipene og mannskapet Sverre tar ut et år kan tas ut av Magnus det neste året det vil dermed være viktig for Sverre å ha sin egen flåte han eventuelt kan bruke til å slåss mot Magnus leidang senere.

Baglerne tar ut leidang uten at kongen er til stede:

I kapittel 130 beleirer Baglerne en mengde birkebeinere i borgen. Mens de gjør dette holder de ting og tar ut leidang fra bøndene i de nærmeste herredene. Det blir ikke nevnt at Inge, kongsemnet til baglerne, var til stede her.⁹² Det blir derimot nevnt at biskop Nikolas baglernes politiske og militære leder var til stede.⁹³ I følge frostatingsloven som gjelder for området Trøndelag er det bare kongen som kan ta ut leidang.⁹⁴ Man skulle trodd at Baglernes evne til å ta ut leidang ville være meget svekket i konflikten uten et kongsemne til stede. Likevel blir det ikke nevnt her at bøndene nektet å gi leidang til Baglerne og det blir senere sagt at Baglerne lar bøndene sverge troskaps ed så man kan anta at Baglerne lyktes i å ta ut leidang til tross for at kongen deres muligens ikke var til stede. Det skal også sies at Inge hadde ikke fått kongsnavn enda, vi vet dette fordi det blir sagt at Inge får kongsnavn i kapittel 135.⁹⁵ Som vil si at uansett om Inge var til stede under leidangsuttaket eller ikke, hadde han enda ikke fått kongsnavn. Man kan da spørre seg selv hvorfor bøndene gikk med på dette leidangsuttaket når de ikke var lovpålagt til å gjøre dette.

En av grunnene til at bøndene godtok leidangsuttaket kan være at Baglerne hadde en stor nokk hær til å true dem til å godta leidangen. Som vi har sett før har det blitt gjort ofte, men det blir nevnt tidligere i teksten at Baglerne er på flukt etter å ha lidd nederlag mot Sverre i Oslo og det blir sagt at det falt mange på Baglernes side. Samtidig er en del av Sverres menn til stede i byen inne i borgen. Likevel kan det hende at Inge var til stede i Trondheim og at sagaen han av en eller annen grunn ble utelukket da sagaen ble skrevet. Likevel kan det virke her som om de forskjellige partene i konflikten hadde et fleksibelt forhold til de lovene som var satt i leidangsbolken, og at bøndene tillot dette.

Konklusjon:

Ut ifra vår analyse av leidangen i Sverres saga har vi fått mye informasjon om leidangens funksjon og bruk i løpet av konflikten 1177 – 1202. I løpet av sagaen var leidangens funksjon å gi både tilførsel av menn og skip til kongens hær, da leidang ble tatt ut fulgte som regel uttak av leidangsskatt også. Som vi fant ut i vår analyse av kapittel 126 kan tilførsel av menn og skip fra leidangen øke størrelsen på kongenes hær betraktelig, i dette tilfellet med flere tusen menn. Og i kapittel 128 så vi at slik hær som besto av flere tusen leidangsmenn kunne slå hæren til Nikolas i Oslo. Viktig var det også at denne hæren fikk skip fra skipsreidene så hæren kunne fraktes inn til Oslo.

⁹¹ Sverres saga: kap 59

⁹² Sverres saga: kap. 130

⁹³ Moseng 2007: 133

⁹⁴ Hagland & Sandnes 1994: 120

⁹⁵ Sverres saga: kap. 135

Flere episoder i Sverres saga peker til visse svakheter ved uttak og bruk av leidangen. Blant annet så vi i kapittel 126 at leidangsmennenes oppførsel kunne være dårlig og at de i dette tilfellet kunne gjøre skade på andre bønders eiendom. Senere i sagaen fikk vi se at det kunne bli uenigheter mellom kongene og leidangsmennene/bøndene, i kapittel 157 vi at leidangsmennene kunne bli så misnøye med leidangsuttak at de gjorde opprør dette ville gjort det vanskeligere for Sverre å vinne konflikten. I kapittel 129 får vi vite at krigsbytte fra et slag skal deles mellom alle de involverte på Sverres side, senere blir det uenighet mellom Sverre og Leidangsmennene om hvordan krigsbytte skal fordeles. Det at krigsbytte må fordeles på leidangsmennene kan i seg selv være en ulempe, en annen ulempe kan være de konfliktene som kan oppstå ved fordeling. En annen ulempe med leidangen kan ha vært at det var tidskrevende å få samlet inn leidangsstyrken, dette så vi tegn til i kapittel 126. Vi fant også ut at leidangen var uprofesjonelle krigere sammenlignet med hirden i kapittel 59, dette meddeler at det kan ha vært en forutsetning for kongen å ha med et eget hærfølge med mer profesjonelle krigere.

Videre så vi at det var visse uformelle forutsetninger til kongen når han skulle ta ut leidang. Blant så vi at kongens egen hærstyrke kunne spille en viktig rolle når det kom til uttak av leidang i kapittel 162, hvor Sverre med en overlegen hær kunne tvinge bøndene til å gi leidang. Kongens popularitet var også viktig når det kom til uttak av leidang, vi så i kapittel 79 at Magnus brukte vennskap og inspirerende taler for å overbevise bøndene til å gi leidang. Magnus' taktikk om å bruke sin popularitet fungerte og bøndene ga han frivillig leidang. Å bruke popularitet i stede for trusler kunne være en mulighet for kongen å unngå opprør og misnøye blant bøndene.

Som vi så i lovverkene Frostatingslova og Gulatingslova var det satt egne regler til uttak og bruk av leidangen. Blant annet var det en fastsatt regel i begge verkene at bare kongen kunne ta ut leidang, i vår analyse av kapittel 130 og 135 så vi at Baglerne tok ut leidang uten at kongen deres hadde fått kongsnavn og muligens uten at han var til stede. Videre, i kapittel 67, hevder Magnus at bøndene skylder han leidangsskatt noe som peker til at leidangsskatten i Frostating kan ha vært lovpålagt selv om det ikke står noe om det i Frostatingslova. Videre har vi funnet ut i 144 – 145 kan det ha eksistert lover for hvor ofte leidangen kunne tas ut.

Litteraturliste:

Sverres saga Hentet fra <http://www.olhov.net/sverre1.html>

Det Norske Akademis Ordbok. NAOB. Hentet fra <https://www.naob.no/ordbok/hjemlovordbok>

Andersen, P, S. (1977). *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130. Handbok i Norges historie bind 2*. Oslo: Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.nb.no/items/607577063ed34d0d9e57b9ba80b121af?page=263&searchText=Per%20Sveaas%20Andersen,%20Samlingen%20av%20Norge%20og%20kristningen%20av%20landet%20800-1300>
andersen

Norseng, P, G. (2020, 26. februar). Sverre – norsk konge. Hentet fra https://snl.no/Sverre_-_norsk_konge
(snl sverre)

Andersen, P, S. (2020, 9. mars). Leidang. Hentet fra <https://snl.no/leidang>
snl leidang

Ødegård, K. (2019, 4. april). Sverres saga. Hentet fra https://snl.no/Sverres_saga
sverres saga, Ødegård, Knut.

Bagge, S. (1992). Ideology and Propaganda in Sverris saga. Hentet fra <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/643/Ideology%20and%20Propaganda%20in%20Sverris%20saga%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Bagge, S. (2010) *Ideology and Propaganda in Sverris saga*. 126 Njalsgade: Museum Tusulanum Press.

Moseng, O, G. Opsahl, E. Pettersen, G, I. Sandmo, E. (2007) *Norsk historie I 750-1537*(2. utgave.). Oslo: Universitetsforlaget AS

Hagland, J, R. & Sandnes, J. (1994). *Frostatingslova*. Gjøvik Trykkeri A.s: Det Norske Samlaget
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2014021006058?page=119

Sunde, J, Ø. (2019, 5. mars). Frostatingslova. Hentet fra <https://snl.no/Frostatingslova>

Sunde, J, Ø. (2019, 4. februar). Frostating. Hentet fra <https://snl.no/Frostating>

Robberstad, K. (1937). *Gulatingslovi*. Oslo: Johansen & Nilsen. Hentet fra <https://www.nb.no/items/66f3b7c31b636967fcd73c1620a39120?page=237&searchText=leida>
[ng](https://www.nb.no/items/66f3b7c31b636967fcd73c1620a39120?page=237&searchText=leida)

Bull, E. (1920). *Leding : militær- og finansforfatning i Norge i ældre tid*. Kristiania & København: Steenske forlag. Hentet fra <https://www.nb.no/items/364b404d58659b09910923f3043453c6?page=15&searchText=ledin>
g

